

När militärbalterna förråddes



Utlämningen av de balter som i andra världskrigets slutskede kom över till Sverige i tysk uniform var en starkt upprörande handling. Fil. dr Åke Thulstrup redogör i denna artikel för omständigheterna kring denna utlämning och upprepar kravet på att regeringen offentliggör en vitbok i baltaffären. Artikeln kan också ställas i relation till diskussionen om de amerikanska desertörernas mottagande i Sverige.

Det finns vissa saker som ansedda länders regeringar helt enkelt inte får göra. T.ex. utlämna personer som har sökt asyl på deras territorium till den makt från vars förföljelser de har flytt.

Emellertid var det just en handling av detta slag som den svenska regeringen gjorde sig skyldig till då den i januari 1946 till sovjetregeringen, dvs. till Stalin, utlämnade 146 balter (de allra flesta letter) som i det andra världskrigets slutskede hade deltagit i detta på tysk sida och vid sammanbrottet i maj 1945 hade råkat hamna på svensk mark. Det var nesligt och föraktligt handlat, emedan "militärbalterna" själva i likhet med andra människor som närmare hade satt sig in i deras situation tog för givet att de skulle bli avrättade, sedan de hade nått sovjetiskt territorium.

Sovjetunionen hade i juni 1940 (alltså under det skede då Stalin stod i gott förhållande till Hitler) ockuperat Estland, Lettland och Litauen; i juli samma år lät han i dessa länder anställa folkomröstningar, varvid respektive folk (dvs. 92, 97 och 99 % av de röstberättigade, enligt officiella sovjetuppgifter uttalade sig för att deras länders självständighet skulle utplånas och de själva anslutas till Sovjetunionen. De baltiska ländernas framtvungna anslutning till Sovjetunionen — som vårt eget land brådstörtat erkände redan i augusti 1940 och som USA än i dag inte hade erkänt — fick den konsekvensen, att de balter som efter det tyskryska krigets utbrott råkade i sovjetisk fångenskap iförda tyska uniformer be-

traktades som förrädare mot "det stora socialistiska fosterlandet" och avrättades. Vid flera tillfällen våren 1945 meddelade Madona-stationen i det av sovjettrupper återerövrade Lettland, att letter och andra balter som hade kämpat mot Sovjetunionen och tagits till fånga hade avrättats efter krigsrättsdom. Även de avrättades namn uppgavs, och dessa namn var i vissa fall välkända för de letter som i svenska koncentrationsläger satt och väntade på deporteringen till Sovjetunionen. Det syntes inte råda något tvivel om vilket öde som väntade dem.

De som vill skaffa sig närmare kunskap om dessa händelser läsa Osvalds Freivalds' nyutkomna arbete "De internerade balternas tragedi i Sverige år 1945—1946". Boken kan inte köpas i en vanlig bokhandel utan måste rekvireras direkt från Lettiska föreningen Daugavas Vanagi, vars postadress är Box 220, Stockholm 1. Priset är 35 kr (pr bundet ex.).

"Pacta sunt servanda"

I februari i år interPELLERADES statsministern av hr Gösta Bohman (h) som ville veta, om inte utgivandet av Freivalds' bok borde föranleda regeringen att sammanställa en officiell aktpublikation, en "vitbok", i baltaffären. Hr Erlander svarade nekande. Han uttalade sitt beklagande av hela saken — vilket det så att säga har blivit på modet att göra inom regeringskretsarna sedan några år tillbaka — men presterade samtidigt ett

slags försvar för deportationen. Den svenska regeringen hade den 16 juni 1945, alltså medan samlingsregeringen ännu satt, i en diplomatisk not till Sovjetunionen förpliktat sig att till denna överlämna all från östfronten till Sverige flyktad tysk eller tidigare under tysk kontroll stående "militärpersonal". "Och ingångna avtal måste hållas", yttrade statsministern i sitt interpellations-svar enligt pressreferaten.

Avtal bör emellertid inte hållas, om nya omständigheter uppkommer, innan avtalet har fullgjorts, som helt ändrar förutsättningarna för avtalet. Att denna grundsats i förevarande fall borde tolkas så att de s.k. militärbalterna ej borde utlämnas hävdades inom regeringen av dennas tre jurister: justitieministern Herman Zetterberg samt de konsultativa statsråden Nils Quensel och G. Danielsson. Alla tre reserverade sig skriftligt mot utlämningsbeslutet som stridande mot svensk rättsuppfattning. Under en debatt om balterna i första kammaren den 23 nov. 1945 hävdade juristprofessorn Åke Holmbäck, att balternas utlämnande ingalunda var folkrättsligt motiverat. Från många håll, av många högst kompetenta personer, tillråddes regeringen att ej utlämna militärbalterna.

På våren 1945 fanns i Sverige omkring 3.000 personer som hade anlänt till vårt land som flyktingar från krigets östfront, iförda tyska uniformer. Alla var dock inte tyskar. Bortsett från drygt 160 balter (mest letter, endast några få ester och litauer) fanns några hundra österri-

kare, polacker etc. Dessa s.k. militärbalter utgjorde en liten grupp vid sidan av de civila balter, övervägande ester, totalt 32 000 personer, som 1944—45 hade flytt från sina av sovjetarméer ockuperade hemländer. Samtliga internerades i strängt bevakade läger, och Sverige åtog sig inför segrarmakterna att efter hand återsända dem till sina respektive hemorter.

En rad omständigheter rörande "militärbalterna" bragtes emellertid slag i slag till offentligheten: 1) balterna hade till en del tvångsrekryterats av tyskarna under det stadium då dessa behärskade Balticum — och deras grepp om "militärbalterna" hade under krigets slutskede ytterligare stärkts, emedan en stor del av dessa hade låtit evakuera sina anhöriga till Tyskland; 2) flera av de till Tyskland evakuerade civila balterna befann sig vid krigsslutet i antingen den brittiska eller den amerikanska ockupationszonen, där de behandlades humant — samtidigt som den svenska regeringen beredde sig att skicka deras äkta män, bröder, fäder etc. till en, som man trodde, säker död i Sovjetunionen; 3) bland de i Sverige internerade "militärbalterna" fanns 17-åriga pojkar som aldrig hade deltagit i några strider; 4) det sades, att de till Sverige flyktade militärbalterna hade deltagit i tyskarnas krigsförbrytelser, men regeringen gjorde aldrig ens något försök att fastställa, om dessa misstankar var berättigade; 5) de amerikanska och brittiska överkommandona utlämnade inte till Sovjetunionen de balter i

tyska uniformer som hade råkat i fångenskap i väster; 6) även om flertalet av de militärbalter som internerades i Sverige hade deltagit i krigshandlingar riktade mot sovjettrupperna kunde detta inte rimligtvis räknas dem till last; de hade 1940 sett sina länder ockuperas av sovjettrupper, på sommaren 1941 av tyskar, och ehuru de alls inte älskade de senare kunde de ha rimliga skäl att tro, att deras situation skulle förvärras, om och när sovjettrupperna åter fick dem i sitt våld.

Opinionen mot utlämningen

Det var en mycket stark och lidelsefull opinionsväg som i november 1945 bröt fram och under de följande veckorna sköljde över landet. Osvalds Freivalds' bok ger många enskildheter. Efter alla avslöjanden om Hitlers illdåd tyckte helt naturligt många svenskar, att nu kunde det vara nog med dödande på en tid. Men regeringen förblev orygglig. Huvudförsvaret av dess negativa hållning sköttes av hr Undén — och ändå uppgav statsminister Erlander för ett par år sen, att Undén var emot utlämnandet. Men, måste man invända, om hr Undén verkligen hade varit emot utlämnandet men inte förmådde sätta sin vilja igenom inom regeringen kunde han ju ha avgått som utrikesminister.

I själva verket talade Undén med verklig lidelse för utlämnandet. I interpellationsdebatten i riksdagen i samma månad talade hr Undén föraktfullt om "sentimentalitet" som drivkraften bak-

om presstormen, en sentimentalitet som sammanhängde med minnet av vissa under 15- och 1600-talen upprättade speciella band mellan Sverige och Balticum. Utrikesministern sade sig i militärbalternas trotsiga uppträdande (de hade inlett hungerstrejk) se framförallt en nationell demonstration, ett försök att särskilt i USA "väcka en stark indignation mot Sovjetunionens fortsatta välde i Balticum". Utrikesministern rådde nu i stället balterna "att acceptera det nya Ryssland och den politiska utformning som de baltiska republikerna hade fått såsom anslutna till Sovjetunionen". Och det fanns enligt Undén ingen anledning att frukta särskilt hård behandling av militärbalterna efter deras stundande ankomst till Sovjetunionen. Ty Sovjet var, sade han, "en rättsstat".

Ingenting hjälpte. Undén stod fast, stödd inom regeringen främst av Ernst Wigforss, men delade ansvaret inte bara med regeringens samtliga övriga medlemmar utom de tre som uttryckligen reserverade sig utan också med utrikesnämnden och med riksdagen. Utrikesnämnden sammanträdde nämligen fram emot årets slut för att behandla baltfrågan, och inom denna skall enligt Freivalds' uppgift endast högerriksdagsmannen och Svenska Dagblads-chefen Ivar Andersson bestämt ha uttalat sig emot utlämnande. Är det verkligen möjligt? Satt alltså i utrikesnämnden medlemmar av folkpartiet och dåvarande bondeförbundet som ansåg det alldeles i sin ordning att 160 militärbalter överlämnades

till vad av alla sakkunniga ansågs vara en säker död framför ryska exekutionsplutoner?

De internerade balterna själva var övertygade om detta och många försökte genom självmord undgå en död som de ansåg långt mera kvalfull. Två lyckades ta sina liv. Flera letter försökte och lyckades undgå deportation genom att stympta eller på annat sätt skada sig.

En mycket intressant del av Osvalds Freivalds' opus än den som redovisar forskningar rörande balternas öde efter "slavskeppets" ankomst till Sovjetunionen. Där bekräftas, vad man redan tidigare anade, nämligen att militärbalterna faktiskt inte blev skjutna. Det är lönlöst att fråga efter motiven till Stalins beslut men man kanske vågar anta att "folkstormen" i Sverige dock blev balterna till någon nytta — att med andra ord Stalin ansåg sig endast kunna förlora på att låta avrätta 146 personer som i Sverige hade vunnit ryktbarhet och sympati. Balterna fördelades i stället på olika straffläger i det stora landet. Några har under årens lopp frigivits, andra har avlidit. En del av militärbalterna hålls enligt Freivalds' antagande fängslade än i dag.

Motiven för utlämnandet

Hur kunde allt detta hända? Hur var det möjligt, att de svenska statsmakterna, som alltför ofta brukar brösta sig över sin stora humanitet, kunde begå en så neslig handling som den utlämning av 146 slavar åt Stalin om vilken Freivalds'

bok handlar? Professor Birger Nerman ställer i ett förord, betitlat "Rätten och barmhärtigheten sveks", denna fråga och antyder själv flera svar. Han skriver:

"På något håll i regeringen var väl sympatin för Sovjet avgörande. För Undén var tydligen också en bidragande orsak den orealistiska tro han uttalat, att Sverige skulle kunna bli en brygga mellan Väst och Öst. En viss roll spelade också för några statsråd tanken på de handelsförbindelser med ryssarna, om vilka förhandlingar just var i gång; utlämnandet har också betecknats som en politisk slavhandel. Men det avgörande skälet var säkerligen den brist på moraliskt mod som präglade regeringen."

Jag tror att Birger Nerman har fullkomligt rätt i karakteristiken av Östen Undéns hållning och även att de inledda handelsförhandlingarna — vilka förmodades komma att resultera i att en helt ny marknad öppnades åt vår industri i öster — spelade sin roll. Däremot förstår jag inte riktigt Birger Nermans förmodan, att den avgörande omständigheten var regeringens brist på moraliskt mod. Vad skulle den egentligen ha att frukta från sovjetisk sida, i händelse den hade avböjt den ifrågavarande "politiska slavhandeln"? "Det kalla krigets be-

gynnelse kan ledas tillbaka till åtskilliga skarpa meningsutbyten under senare delen av 1945 och under den kommande vintern. Min hypotes är att regeringen — i denna fråga ledd av Wigforss och Undén — ansåg att den skulle göra en gest till förmån för västmakterna, om den vägrade att inlösa den i och för sig oklara förbindelsen av den 16 juni 1945. En vägran att utlämna balterna skulle följaktligen ha varit till skada för den socialism som florerade österut och de 146 balterna kunde därför anses offrade på socialismens heliga altare.

Ty enligt min mening var regeringen Hansson snarare djärv än motsatsen, när den i den politiska opportunitetens intresse och med förakt för humanitetens mest elementära krav vågade trotsa den verkligen mycket kvalificerade opinion som i balt-frågan stormade mot den och som, när det visade sig förgäves, utslungade mot regeringen samma hotelse som en medeltida svensk statsman mot sin förrädiske herre och konung: "Skam haven I härav, så länge I leven!"

Om statsminister Erlander har möjlighet att visa, att denna hårda dom var ooberättigad och om detta kan ske genom utsändandet av en vitbok, bör han absolut inte försumma att göra det.